

ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ВНУТРІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ

УДК 339.33

Анопій В. В.,

д.е.н., проф., завідувач кафедри комерційної діяльності та підприємництва, Львівська комерційна академія, м. Львів

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ

Анотація. Розглядаються теоретико-методологічні та науково-прикладні проблеми розвитку внутрішньої торгівлі, аналізуються їх зміст і причини виникнення. Визначається спрямованість і ступінь впливу окремих проблем на масштаби і темпи розвитку внутрішньої торгівлі. Розкриваються соціально-економічні умови та чинники, які сприяють вирішенню зазначених проблем, пропонуються відповідні заходи і науково обгрунтовані рекомендації з динамічного розвитку внутрішньої торгівлі й підвищення ефективності її функціонування.

Ключові слова: внутрішня торгівля, проблеми, умови, наслідки впливу, шляхи розвитку, загрози, ефективність функціонування.

Аропій В. В.,

Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Commercial Activity and Entrepreneurship, Lviv Academy of Commerce, Lviv

ACTUAL PROBLEMS OF MODERN DEVELOPMENT OF INTERNAL TRADE IN UKRAINE

Abstract. The theoretico-methodological and scientifically-applied problems of development of domestic trade are examined, their content and reasons of origin are analysed. An orientation and degree of influence of separate problems are determined on scales and rates of development of domestic trade. Socio-economic terms and factors that assist solving of the mentioned problems are revealed, corresponding events and scientifically-reasonable recommendations of dynamic development of domestic trade and increase of efficiency of its functioning are offered.

Keywords: domestic trade, problems, terms, consequences of influence, ways of development, threats, efficiency of functioning.

Постановка проблеми. Внутрішня торгівля набула особливого значення в сфері забезпечення життєдіяльності людей і реалізації економічної та соціальної політики держави. Відповідно, параметри внутрішньої торгівлі суттєві, а темпи розвитку високі.

- У внутрішній торгівлі зосереджено не менше 25% ресурсного потенціалу національної економіки і стільки ж трудових ресурсів.

- Вона забезпечує оборот у 1,8 трлн. грн. щорічно, тобто близько 60% валового випуску України.

- Внутрішня торгівля формує 14-16% ВВП і 18% маси прибутку, тобто її можна вважати бюджетотворчою.

При цьому прискорені темпи розвитку і широкі масштаби внутрішньої торгівлі супроводжуються суттєвими деформаціями, протиріччями і гострими проблемами науково-теоретичного, організаційно-економічного і соціально-політичного характеру [1, с. 83].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика розвитку внутрішньої торгівлі України глибоко розкрита у роботах А. Мазаракі, І. Бланка, І. Мельник, Н. Ситник, О. Пустовойта, Ю. Хом'яка, Б. Мізюка, Л. Лігоненко, П. Балабана, Н. Возіянової (на макрорівні), а також у публікаціях В. Гросул, М. Чорної, І. Висо-

чин, І. Міщука, Я. Антонока, М. Вірта, Р. Лупака (на мікрорівні). Проте сучасні проблеми, пов'язані із глобалізацією товарних ринків, новими векторами інтеграції національної економіки у міжнародні зв'язки, активізацією торговельного підприємництва у новому інституціональному середовищі, залишаються не розкритими.

Постановка завдання. Метою даної статті є розкриття сутності й зміст сучасних проблем розвитку внутрішньої торгівлі України та обґрунтування шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасну проблематику розвитку внутрішньої торгівлі України можна об'єднати у три блока: теоретико-методологічного змісту, організаційно-економічного характеру, соціальної спрямованості.

У спектрі проблем, які загрожують стратегічному розвитку торгівлі в межах перспективної моделі, є блок теоретико-методологічних проблем.

Перша проблема – це деформоване і фрагментарне уявлення про сутнісну характеристику внутрішньої торгівлі. Ця проблема проявляється у суперечливих і необґрунтованих визначеннях сутності й змісту торгівлі. Її трактують вузько як процес (купівлі-продажу), розподільний канал (соціалістичне тлумачення); галузь

економіки; товарно-грошовий обмін (момент). Ще більше заплутано зміст торгівлі КВЕД, до якого приєдналася Україна у 2001 році. Торговля (група G) складається з 4 груп: торгівля і ремонт автомобілів, опт і посередництво, роздріб із аптеками і бензозаправками, ремонт побутової техніки без масового харчування, яке відійшло у групу "H".

З точки зору моделі макроекономічного розвитку й управління торгівлю слід розглядати як соціально-економічну систему, тобто як впорядковану сукупність елементів функціонально взаємопов'язаних і взаємодіючих у межах комплексу зв'язків та відносин [2, с. 47]. Основна мета торгівлі – забезпечення ефективного й еквівалентного економічного обміну в формі купівлі-продажу. Складна структура такої системи представлена на рис. 1.

Як видно з рис. 1, торгівля складається з таких підсистем: соціальна, функціональна, організаційна, територіальна. Всі підсистеми взаємопов'язані та взаємообумовлені.

Системний підхід до розгляду сутності й змісту внутрішньої торгівлі дозволяє використати макроекономічні моделі її організації, управління та регулювання.

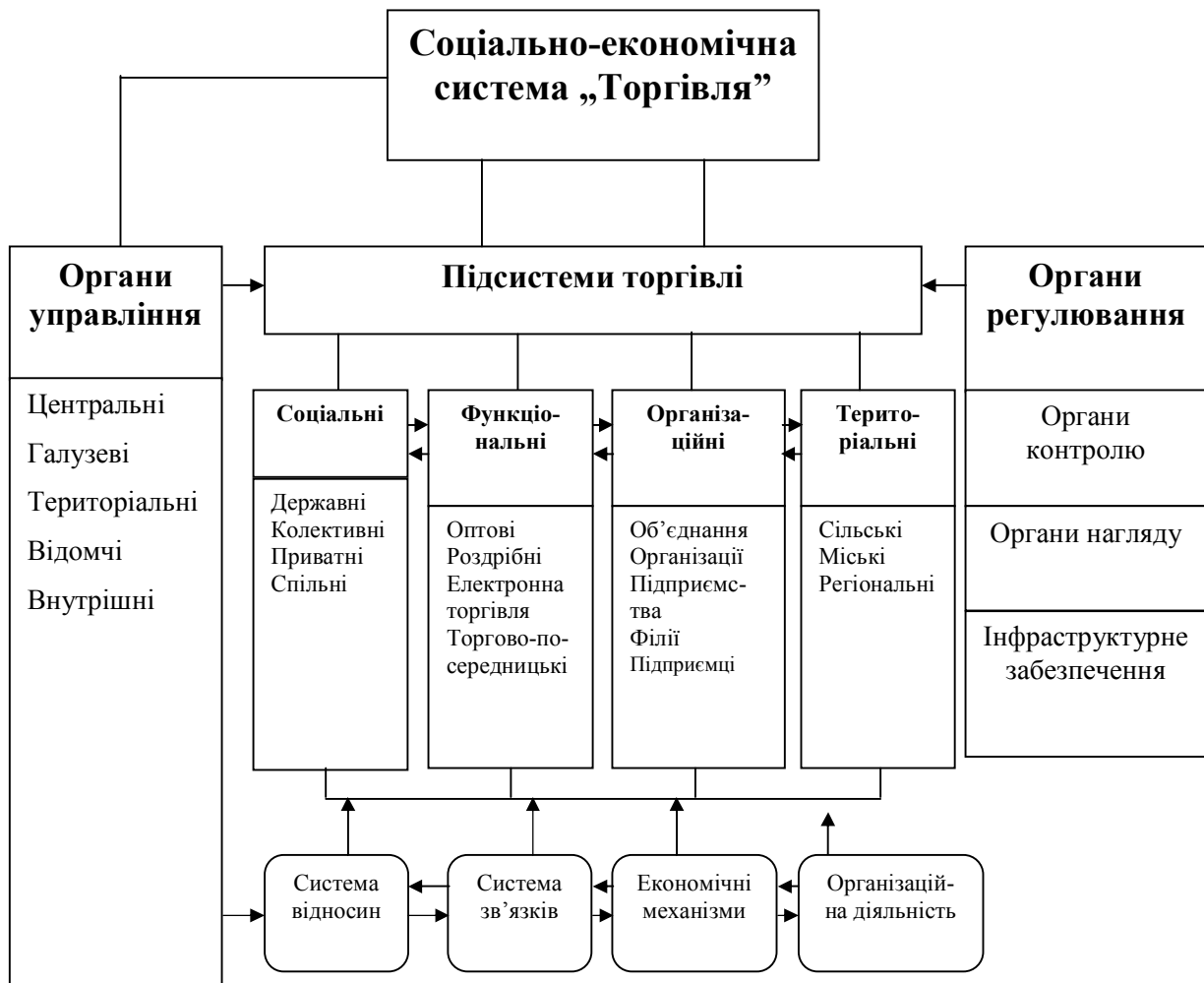

Рис. 1. Структурна система внутрішньої торгівлі

Друга важлива науково-теоретична проблема – це малорозробленість основ багатокладності економіки і, зокрема, системи торгівлі, а також недооцінка цього соціально-економічного явища. За своєю суттю багатокладність внутрішньої торгівлі – тип економічних відносин, базовими положеннями якого є форма власності й притаманні їй методи господарювання та механізми функціонування.

З таких позицій на початку 90-х років XX століття в Україні існувало два уклади з домінуванням державного сектору. В процесі реформ було задекларовано побудову багатокладної економіки. В результаті отримали один уклад – приватний, причому не тільки в торгівлі, але й в аграрному секторі, сфері послуг (рис. 2).

Фетишизацію однієї форми власності – приватної, слід вважати суттєвою помилкою економічної наукової школи і державної політики на початку XXI століття.

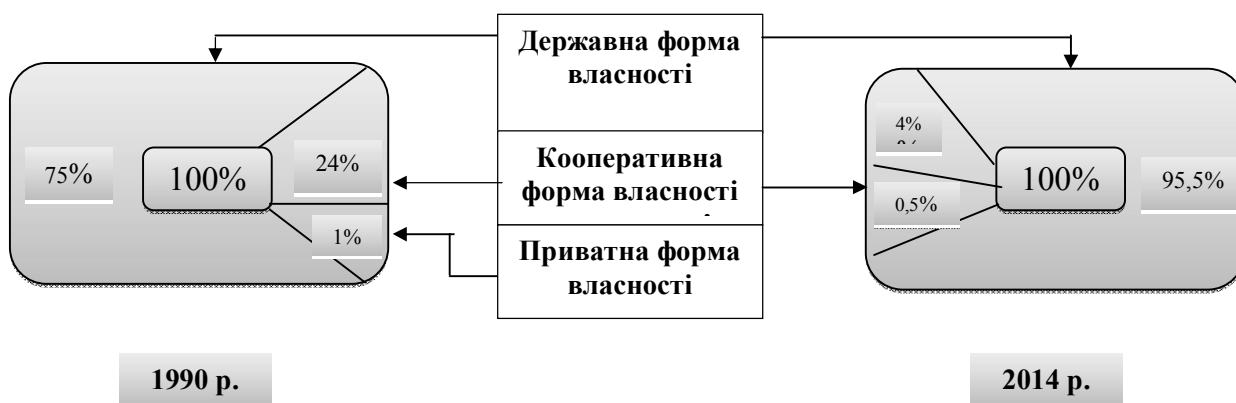

Рис. 2. Багатокладність системи торгівлі

Саме така помилкова наукова платформа зумовила масове дрібнотоварне виробництво в сільському господарстві і, відповідно, крах аграрної політики, тінзацію сфери послуг, руйнування кооперативного сектору економіки, у тому числі споживчої кооперації. Зауважимо, що теоретично не доведено і практично не підтверджено переваги форм власності. В колективній і державній формах власності не менше переваг, ніж у приватній.

Наступна гостра і невіршена теоретико-методологічна проблема розвитку внутрішньої торгівлі України – це структурна побудова. Суть проблеми полягає у тому, що секторна, організаційна, функціональна, територіальна структура внутрішньої торгівлі продовжує формуватися без відповідних наукових засад, а тому надзвичайно деформовано і незбалансовано. Найбільш деформовано і суперечливо розвивається секторна структура торгівлі (рис. 3).

Як видно з рис. 3, внутрішня торгівля поділена на дві частини: **організований** і **неорганізований** сектор. У свою чергу, організований сектор містить 2 сегмента: безпосередньо торгівля і відомча торгівля юридичних осіб. Неорганізований сектор – також 2 сегменти: фізичні особи-підприємці та формальні й неформальні ринки.

Загроза полягає у тому, що неорганізований сектор (необлікований і неконтрольований і по суті некерований) розвивається випереджаючими темпами. Він не тільки дестабілізує торгівлю, але значною мірою породжує тінювий обіг грошей і товарів [3, с. 163-165].

Без сумніву, проблеми теоретико-методологічного характеру розвитку внутрішньої торгівлі негативно відображаються на практичній діяльності цієї системи та ефективності державної політики. Тому об'єктивно потрібно активізувати наукові розробки фундаментальних основ внутрішньої торгівлі, розвивати теоретичні положення, методологічні підходи до організації й управління торгівлею, концептуальні заходи, формувати і запровадити ефективну державну торговельну політику.

Тепер розглянемо другий блок проблем – організаційно-економічних. Найбільш актуальна і масштабна проблема з цього спектра – глибока деградація оптової торгівлі внаслідок серйозних прорахунків у державному управлінні.

Стратегічна помилка державної торговельної політики полягає у тому, що поспішний демонтаж структур оптової торгівлі споживчими товарами, “Госснабу” (матеріально-технічного забезпечення) і Держзакупівель аграрної продукції не було замінено перспективними моделями оптової торгівлі. Як результат, зникли крупні універсальні й спеціалізовані оптові, оптово-закупівельні, оптово-заготівельні бази, які були покликані:

- формувати і мобілізувати товарні ресурси;
- активно впливати на виробництво і гарантувати збут;
- забезпечити міжрегіональні поставки;
- організувати централізовану доставку товарів у роздрібну мережу.

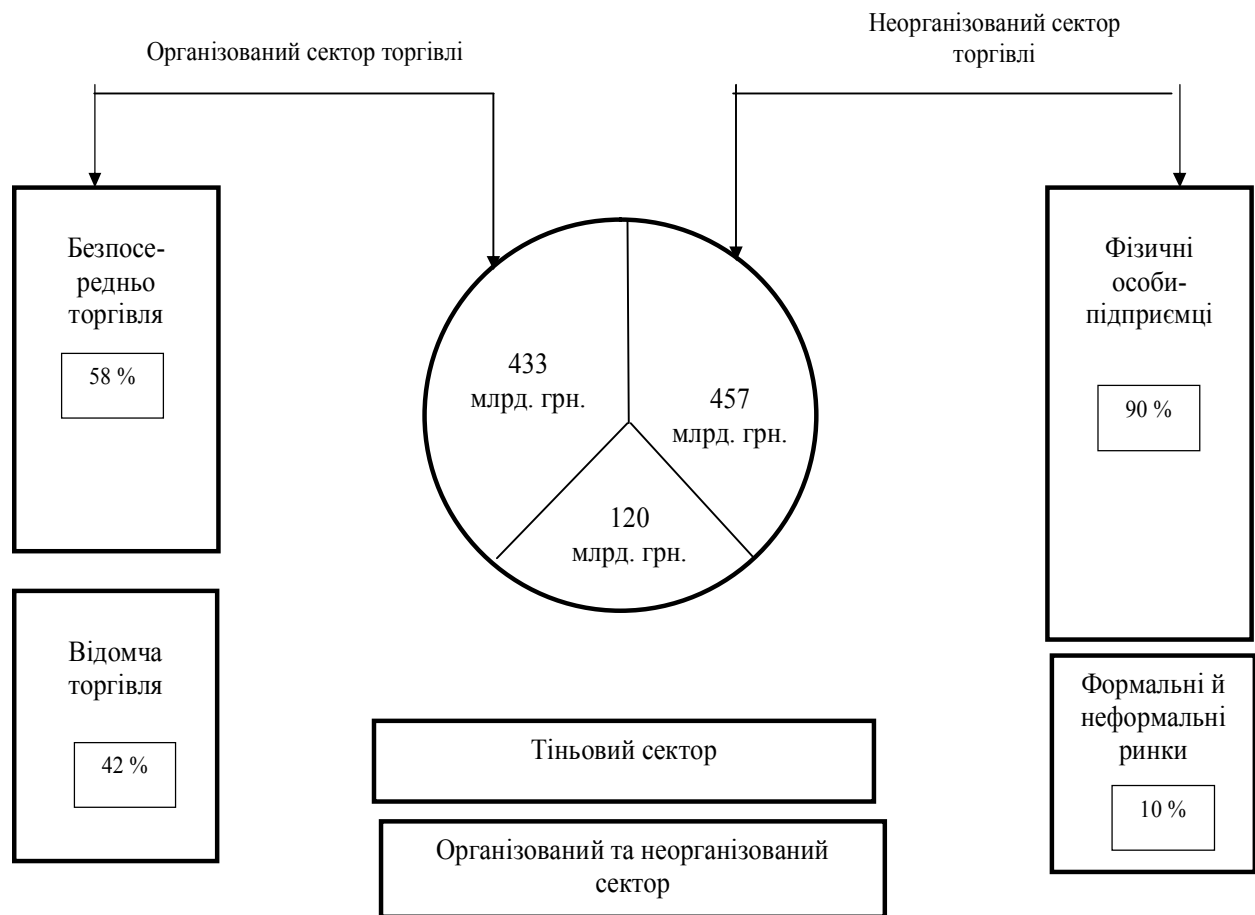

Рис. 3. Секторна структура роздрібно торгівлі України

Саме такі функції забезпечує опт розвинутих країн [6, с. 111-135]. В Україні оптова діяльність необдуманно перейшла в сферу роздрібно торгівлі, яка теоретично не може виконувати повноцінно оптові функції (рис. 4).

Рисунок 4 підтверджує неприпустиму деконцентрацію оптової торгівлі: з 56 тис. об'єктів, що здійснюють оптові функції, близько 90% – звичайні магазини. Перспективний шлях вирішення проблем

опту – відродження функцій вітчизняної оптової торгівлі. Для цього потрібно:

- прийняти науково обгрунтовану “Державну програму відродження оптової торгівлі”;
- встановити курс на створення крупних оптово-складських логістичних центрів і терміналів;
- суттєво покращити інституціональне забезпечення оптового ринку;

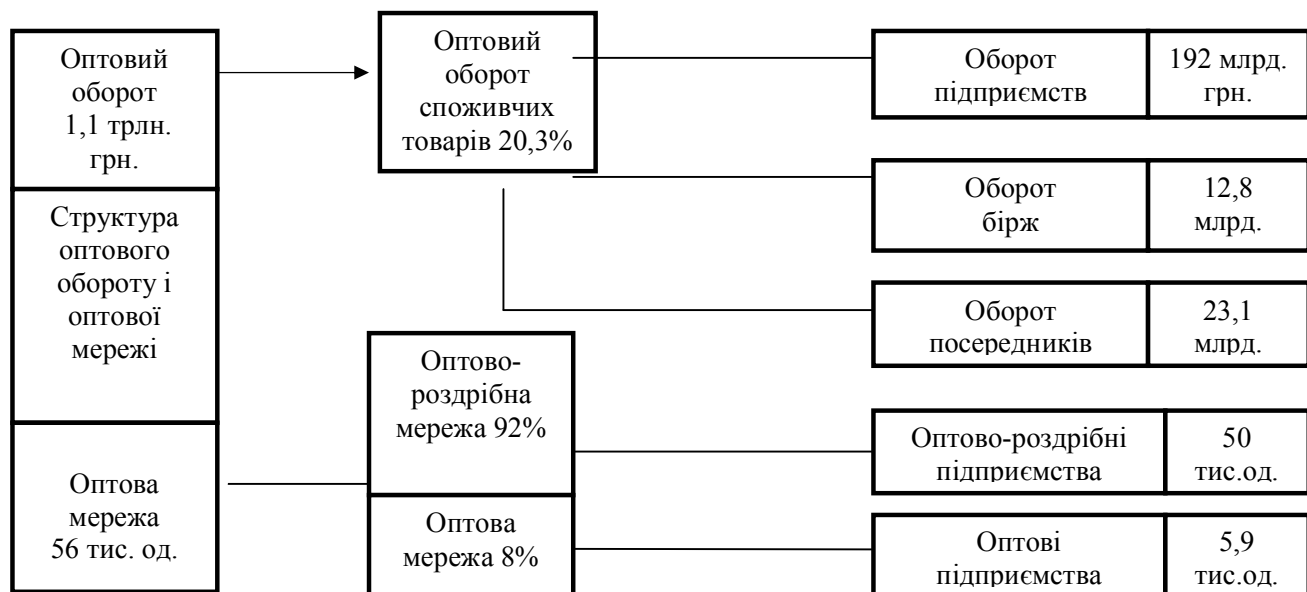

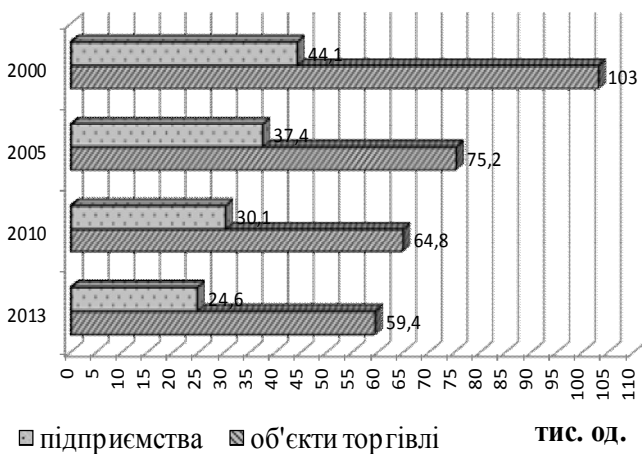
Рис. 4. Структура оптової торгівлі

- обмежити проникнення іноземного капіталу в оптову торгівлю.

Такий шлях не тільки відродить вітчизняний опт, але й стимулюватиме розвиток вітчизняного товарного виробництва.

Поряд із проблемами оптової торгівлі негативні явища і тенденції спостерігаються в підсистемі роздрібно́ї торгівлі. Гострою і невирішеною тут залишається проблема скорочення кількості підприємств і об'єктів торгівлі в секторі організованої торгівлі. Так, із 2000 року кількість підприємств і об'єктів роздрібно́ї торгівлі скоротилася у 2 рази [4, с. 10].

Пояснюється це надмірною концентрацією роздрібно́ї торгівлі в крупні й середні підприємства шляхом об'єднання, концентрації та інтеграції. Так, із 2005 по 2013 рік середні й великі підприємства торгівлі, які займають не більше 5% в загальній кількості об'єктів, збільшили частку в товарообороті до 82%. Відповідно, 95% об'єктів роздрібно́ї торгівлі формують лише 18% роздрібно́го товарообороту.

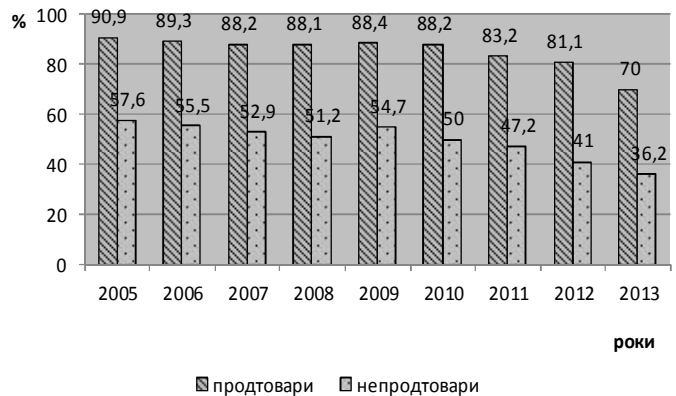

Рис. 5. Скорочення підприємств торгівлі та їх мереж у роздрібно́ї торгівлі

Таким чином, у внутрішній торгівлі України спостерігаються дві зустрічні негативні тенденції: деконцентрація оптової торгівлі й надмірна концентрація роздрібно́ї торгівлі. За логікою організації та управління все повинно бути навпаки. Тому виникає об'єктивна необхідність розробки і реалізації "Стратегії" розвитку внутрішньої торгівлі України для активізації державної торговельної політики, зміцнення інституціональної бази розвитку торгівлі, запровадження розвитку внутрішньої торгівлі в кероване русло [2, с.38].

Наступна проблема функціонування роздрібно́ї торгівлі пов'язана з експансією зарубіжного торгового капіталу та імпорту, а також інтернаціоналізацією вітчизняної торгівлі. У міру лібералізації торгівлі, інтеграції національної економіки в міжнародні зв'язки збільшуються потоки імпортованих товарів на українському ринку, що призводить до суттєвих диспропорцій у структурі товарообороту (рис. 6). Частка товарів, вироблених в Україні, у

товарообороті знизилася по непродтоварах з 58% до 35% і продовжує скорочуватися. Близько 10 провідних товарних груп у товарообороті сформовано виключно з імпорту.

Рис. 6. Частка товарів, вироблених в Україні, у товарообороті роздрібно́ї торгівлі

Суміжною з імпортом є ще одна проблема – експансія зарубіжного торгового капіталу. Прямі іноземні інвестиції у внутрішню торгівлю характеризуються стабільно позитивною динамікою. За 2000-2013 роки вони збільшилися у 7,5 рази і тому торгівля вийшла на друге місце серед усіх видів економічної діяльності, поступаючись лише переробній промисловості.

Попутно підкреслимо, що вітчизняні інвестиції в основний капітал також характеризуються високими темпами, при цьому іноземні й вітчизняні інвестиції мають різну спрямованість. Якщо вітчизняні інвестори вкладають капітал переважно в роздрібно́ю торгівлю, то іноземні – спрямовують його в найбільш відсталий нині і найбільш важливий у перспективі оптовий сектор [8, с. 196].

Активність інвестицій приводить до появи нового явища у внутрішній торгівлі – інтернаціоналізації її об'єктів, тобто створення об'єктів (дистриб'юторів, оптових операторів, супермаркетів, гіпермаркетів) за участю іноземного капіталу. У підсумку результат інтернаціоналізації такий: із традиційних ринків витісняються вітчизняні торговці. За 2000-2013 роки припинили свою діяльність не менше 10 тис. магазинів. Відповідно, інтернаціоналізація не є чисто адаптованим процесом [7, с. 132]. Вона дає позитивні результати лише в рівноякісних економічних системах, а в інших випадках негативні соціально-економічні наслідки неминучі.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Проблематика розвитку і функціонування внутрішньої торгівлі України багатогранна. На сучасному етапі найбільш гостро проявляються три блока проблем:

- теоретико-методологічні;
- організаційно-економічні;
- соціально-економічні.

Зазначені проблеми зумовлені, головним чином, відсутністю фундаментальних теоретичних

основ торгівлі, невизначеністю методологічних підходів державного управління сферою товарного обігу, малоефективною торговельною політикою. Подальші дослідження повинні мати теоретико-прикладний характер і бути спрямовані на формування сучасних теоретичних основ торгівлі та зміцнення інституціонального середовища розвитку внутрішньої торгівлі України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Внутрішня торгівля України: проблеми і перспективи розвитку : монографія / [Копич І., Нестуля О., Апопій В. та ін.; за ред. В. Апопія, П. Балабана]. – Львів : Новий світ, 2014. – 565 с.
2. Система регулювання внутрішньої торгівлі України : монографія / В. [Апопій, І. Копич, О. Біла та ін.; за ред. В. Апопія, І. Копича]. – К. : Академ-видав, 2012. – 424 с.
3. Ситник Н. С. Модернізація внутрішньої торгівлі : монографія / Н. С. Ситник; [за ред. В. Апопія]. – Львів : Новий світ, 2013. – 318 с.
4. Постанова КМ України №623 від 24.06.2009 “Про затвердження Програми розвитку внутрішньої торгівлі на період до 2012 р.” // Урядовий кур’єр від 16.07.2009-126.
5. Бланк І. О. Торговий менеджмент / І. О. Бланк. – К. : Ніка-центр, 2004. – 784 с.
6. Берман Барри Розничная торговля: стратегический подход / Берман Барри, Эванс Джоел Р.; [пер. с англ.]. – [8-е изд.]. – М. : Вильямс, 2003. – 1183 с.
7. Кент Т. Розничная торговля / Т. Кент, О. Омар; [пер. с англ.]. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2007. – 719 с.
8. Ферни Дж. Принципы розничной торговли / Дж. Ферни, С. Ферни, К. Мур; [пер. с англ.]. – М. : Олимп-Бизнес, 2008. – 416 с.

9. Управление каналами дистрибуции / Линда Горчелс, Чак Уэст. – М. : Издательский дом Гребенникова, 2005. – 248 с.

REFERENCES

1. Kopych I., Nestulya O. and Apopiy V. (2014), *Vnutrishnja torghivlja v Ukrajinі* [Domestic trade of Ukraine: problems and prospects], Novy svit, Lviv, Ukraine.
2. Apopiy V., Kopych I. and Bila O. (2012), *Systema rehuljuvannja vnutrishnjoji torghivli v Ukrajinі* [The system of regulation of domestic trade of Ukraine], Akademydav, Kyiv, Ukraine.
3. Sytnyk, N. S. (2013), *Modernizacija vnutrishnjoji torghivli* [Modernization of domestic trade], Novy svit, Lviv, Ukraine.
4. Postanova KM Ukrajinі # 623 vid 24.06.2009 “Pro zatverdzhennja prohramy rozvytkumvnutrishnjoji torghivli na period do 2012 r.” [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 623 dated 24.06.2009 “On approval of the program of development of domestic trade for the period up to 2012”], Uryadovy Kuryer, no. 126 (16.07.2009).
5. Blank, I. O. (2004), *Torghovyj menedzhment* [Trade management], Nika-Centr, Kyiv, Ukraine.
6. Berman B. and Evans J. (2003), *Roznichnaya trgovlya: strategicheskij podkhod* [Retail: a strategic approach], 8 ed., Williams, Moscow, Russia.
7. Kent T. and Omar O. (2007), *Roznichnaya trgovlya* [Retail], Unity-Dana, Moscow, Russia.
8. Ferny J., Ferny S. and Moor C. (2008), *Printsipy roznichnoy trgovli* [Principles of retailing], Olimp-Business, Moscow, Russia.
9. Gorchels L. and West Ch. (2005), *Upravlenie kanalami distributsii* [Managing channels of distribution], Publishing house Grebenshchikov, Moscow, Russia.